

Civilsamhället i det transnationella rummet

REDAKTÖRER

Filip Wijkström, Marta Reuter och Abbas Emami

Civilsamhället i det transnationella rummet

REDAKTÖRER

Filip Wijkström

Marta Reuter

& Abbas Emami

CIVILSAMHÄLLET I DET TRANSNATIONELLA RUMMET

ISBN 978-91-86641-08-5

Första upplagan, första tryckningen

© Förlaget samt författare av respektive kapitel, 2017

REDAKTÖRER: Filip Wijkström, Marta Reuter & Abbas Emami

OMSLAG & ILLUSTRATIONER: Petra Lundin, manifesto.se

FORMGIVNING & SÄTTNING: Helena Lundin

FÖRLAG:

European Civil Society Press

www.europeanpress.se

PRODUCERAD OCH UTGIVEN I SAMARBETE MED:

IDEELL ARENA, PwC och Riksbankens Jubileumsfond

TRYCKERI: Ineko, Stockholm, 2017

*Denna bok tillägnas alla organisationer som
öppnar sina dörrar för oss och vår forskning.
Den nya kunskap boken rymmer och förmedlar
är ett av de sätt på vilket vi tackar för hjälpen.*

Innehåll

IDÉER SOM RESER, CONTAINRAR SOM FORMATERAR | 1

Marta Reuter, Filip Wijkström & Abbas Emami

PRIDE ANLÄNDER TILL SVERIGE | 33

Magnus Wennerhag

SVENSK KVINNORÖRELSE STIGER
OMBORD PÅ DET EUROPEISKA TÅGET | 63

Eva Karlberg

DRÖMMEN OM ETT IRANSKT PANEUROPEISKT FÖRBUND | 101

Abbas Emami

VÄGEN TILL EUROPA | 149

Roberto Scaramuzzino & Magnus Wennerhag

NATIONALSTATENS SISTA VÄKTARE | 185

Marta Reuter

ARBETARRÖRELSEN OCH GLOBALISERINGEN | 219

Adrienne Sörbom

CIVILSAMHÄLLE PÅ EXPORT | 249

Pelle Åberg

KONSUMENTKOOOPERATIONENS RESA ÖVER TID OCH RUM | 281

Katarina Friberg & Bengt U. Strömberg

SPARBANKSSFÄRENS FÄRD I ÖSTERLED | 313

Marta Reuter

GÅVANS MAKT | 345

Noomi Weinryb

NYTT SVÄNGRUM FÖR FILANTROPI OCH FRIVILLIGHET | 379

Filip Wijkström

Idéer som reser, containrar som formaterar

CIVILSAMHÄLLET I DET TRANSNATIONELLA RUMMET

Marta Reuter, Filip Wijkström & Abbas Emami

Om författarna

Marta Reuter är fil dr i statsvetenskap och arbetar idag som forskare och lärare vid Stockholms universitet. Hon är även verksam som forskare vid *Stockholm Center for Civil Society Studies* (SCCSS) vid Handelshögskolan i Stockholm, samt knuten till Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (Score). Hennes forskning rör sig i gränslandet mellan politisk sociologi och offentlig förvaltning, och fokuserar dels på det civila samhällets transnationella dimensioner, dels på den pågående omförhandlingen av relationen mellan staten och det civila samhället i Sverige. Marta ingår i IDEELL ARENAs vetenskapliga råd.

Filip Wijkström är verksam som docent i företagsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Han har sedan början av 1990-talet studerat och undervisat om det civila samhället och dess idéburna organisationer. Han handleder doktorander, skriver böcker och medverkar i ledarskapsprogram. Filip ansvarar för verksamheten vid *Stockholm Center for Civil Society Studies* (civilsociety.se) och leder också arbetet i IDEELL ARENAs vetenskapliga råd.

Abbas Emami är lektor i sociologi vid Södertörns högskola och hans forskningsintresse rör studier av migration, diasporor samt invandrares organisering. Han disputerade 2003 på en avhandling med titeln: *Att organisera oenighet* som var en sociologisk studie av Iranska riksförbundet och dess medlemsorganisationer. Abbas ingår i IDEELL ARENAs vetenskapliga råd. Han har studerat det sverigeiranska föreningslivet och särskilt relationen till stat och kommun.

Ibland ses det civila samhället som en alltigenom svensk historia. Här uppmärksammas istället dess plats i ett TRANSNATIONELLT RUM av ständigt tilltagande aktivitet och växande flöden av människor, resurser, information och idéer. De idéer som bär organisationslivets FRÅGOR och FORMER har rest in från andra delar av världen. De översätts och vävs ihop med tidigare generationer samhälle, ibland vandrar de vidare. Så gick det till igår och så går det till idag. Med en mer transnationell blick får vi syn på den pågående radikala omförhandlingen av systemet och på nationalstatens förändrade roll. Scenen sätts för bokens övriga bidrag.

Idéer som reser, containrar som formaterar

CIVILSAMHÄLLET I DET TRANSNATIONELLA RUMMET

Marta Reuter, Filip Wijkström & Abbas Emami

Det vi ofta betraktar som det svenska civila samhället består av en kombination av kringresande idéer i det transnationella luftrummet och den lokala översättningen av dessa idéer till det "lokala" – svenska – sammanhanget. Att synliggöra detta förhållande och lyfta fram dess konsekvenser utgör det första av tre ärenden för vår forskarantologi. Fokus i boken ligger på det organisationsliv som är mottagare och översättare – eller möjligen själva resultatet – av de idéer som reser.

Dessa migrerande idéer, som inte sällan kommer från andra delar av världen och under resans gång korsar ett flertal nationella gränser,

kan handla om de *frågor eller ämnen* som vi som människor väljer att engagera oss för eller samlas kring. Vi skulle kunna beskriva detta som syftet för eller innehållet i organiseringen och engagemanget. Det kan vara det teologiska bagaget i en nyandlig väckelserörelse, ankomsten av en ny idrott eller ett annorlunda sätt att förstå och beskriva djurs rättigheter, som alla driver på samhällsutvecklingen.

Idéerna kan även röra själva *formen eller metoden* för hur man samlas kring sina frågor eller genom vilket engagemang omsätts och uttrycks i olika sätt att bedriva verksamhet. Det kringresande tankegodset handlar då istället om idéer för hur man kan organisera sig eller mer generellt agera i det civila samhället. Nya metoder för civil olydnad, idén om att gå samman i en europeisk paraplyorganisation eller den så tydligt transnationella inspirationen för det rika associationsväsende som växte fram i 1800-talets Sverige är några exempel.

Inte sällan vävs idéerna om form och metod tätt samman och ihop med de frågor som utgör organiseringens innehåll och engagemangets drivkraft. Frågan som bärs och formen som bär blir ofta till en sammanhållen helhet, både i berättelserna om hur resan har gått till och i analyserna av processerna när idéerna får gestalt i det lokala (nationella) sammanhanget. Inte sällan uppstår ett slags korsbefruktnings mellan dessa två parallella men ihopflätade idéströmmar. Vi menar dock att det ändå finns en poäng i att hålla i sär dessa två typer av fenomen, om inte annat för den analytiska skärpan skull.

Om containrar och den transnationella blicken

Som vårt andra ärende vill vi med boken synliggöra ett antal ofta undanskymda antaganden som ligger till grund för hur vi till vardags betraktar både världen och vårt samhälle – och därmed också för hur vi förstår det civila samhällets möjligheter och begränsningar. Vi menar att dessa antaganden har format – och även fortsatt ger form åt – den vidare tankeram inom vilken ideella och idéburna aktörers identiteter,

agerande och strategiska val växer fram. Med bokens bidrag vill vi sätta konturer på, och bjuda in till reflektion kring, den till vardags ofta osynliga men likväl allestädes närvarande nationalstatliga container (Beck 2000; Taylor 2003) som på mer eller mindre subtila sätt strukturerar den organiserade verksamheten i vårt samhälle. Med hjälp av den "transnationella blick" som vi lånar in från de två senaste decenniernas sociologi och statsvetenskap söker vi här efter olika sätt att synliggöra, problematisera och "tänka utanför" denna container.

Med den metaforiska containern och den transnationella blicken (*a transnational gaze*, Levitt 2011) får vi ett par nya analytiska verktyg som låter oss se bortom nationen, och förbi nationalstaten som dess administrativa apparat. Ett centralt trick med blicken är att försöka starta själva analysen i utgångspunkten att världen inte naturligt har några nationella gränser. Vi skriver medvetet "försöka" eftersom det inte är någon lätt övning, att försöka ducka undan den nästan hypnotiska kraft som ligger inbäddad i den föreställningsram som utgörs av nationen och dess nationalstat. Närmast reflexmässigt låter vi denna ram dominera våra vardagliga analytiska verktygslådor.

Genom att skifta perspektivet och vrida blicken till det transnationella underlättar vi möjligheten att se de frågor, processer och aktörer som står i centrum för den omförhandling av samhällskontraktet som vi menar just pågår framför våra ögon. Med hjälp av container-metaforen får man känslan av nästan fysiska väggar som stänger in och skymmer blicken. Det kan vara ett kraftfullt verktyg för att bli varse kraften i det nationalstatliga ramverket och kunna fokusera på det som sker bortom eller på tvärs mot alla containrar.

Vi återvänder i mer detalj till detta resonemang både längre fram i detta introduktionskapitel och i några av bokens bidrag. Vi menar dock att det är viktigt att tidigt bära med sig detta synsätt, när vi nu vänder blicken mot omförhandlingen av samhällskontraktets övergripande nationalstatliga ramverk.

Samhällskontraktets osynliga nationalstatliga ramverk

Att synliggöra den nationalstatliga containern som en av de mest centrala dimensionerna i den pågående omförhandlingen – bland annat med hjälp av de två verktyg eller perspektiv som introducerades ovan – och lyfta fram dess betydelse för det civila samhällets organisationer, är antologins tredje ärende. I tidigare publikationer har vi uppmärksammat ett antal grundläggande omvandlingsprocesser som vi menar radikalt förändrar förutsättningarna för organiserad verksamhet – och för den arbetsdelning mellan staten, civilsamhället, näringslivet och hushållssfären som tidigare stod som modell för det vi benämner det svenska samhällskontraktet.

Vi har tidigare – framför allt i antologin *Civilsamhället i samhällskontraktet* (Wijkström 2012) – sökt visa att detta kontrakt idag omförhandlas på flera olika plan och i flera dimensioner, och i våra texter pekat på ett antal implikationer som vi menar att detta för med sig för civilsamhället och dess organisationer. Här vill vi lyfta blicken ytterligare en nivå.

Det är nämligen inte bara samhällskontraktets *innehåll* som omförhandlas. Med bidragen i den här antologin vill vi sätta sökljuset på det faktum att även dess övergripande nationalstatliga institutionella *ramverk* befinner sig under en dramatisk omförhandling. Det är något som vi menar kommer att ha långtgående konsekvenser för den ideella sektorns organisationer.

Med nationalstaten som filter

Under stora delar av 1900-talet har politiska, ekonomiska, kulturella och sociala skeenden och processer i vårt land filtrerats genom den svenska nationalstaten och dess många institutioner, vilket har fått central betydelse inte minst för civilsamhällets aktörer. Fundamentet, och den grundläggande förutsättningen, för detta har varit det världsomspännande nationalstatliga system i vilket Sverige – och i stort sett alla

andra länder – har varit och är del av. Idag håller dock nationalstatens betydelse, roller, befogenheter och handlingsutrymme på att förändras. Vi vill med denna antologi visa på ett antal sätt på vilka detta förändrar spelplanen för civilsamhällets aktörer, både när det gäller de möjligheter som står till buds och de potentiella risker man kan ana runt hörnet, på den svenska scenen eller annorstädes.

Sammantaget utgör dessa tre ärenden våra röda trådar i boken. I denna introduktion utvecklar vi först och väver ihop våra tankar kring dessa samt kring det svenska civilsamhällets plats i, och förhållande till, i det som vi här valt att kalla det transnationella rummet. I vårt arbetet med boken har vidare ambitionen att genomgående försöka behålla en strategisk organisationsblick varit viktig. Utifrån detta har vi också formulerat tre stycken övergripande frågor som har väglett oss och övriga författare i arbetet med att fokusera budskapen i våra bidrag. I kapitlets avslutande del presenterar vi översiktligt innehållet i bokens andra kapitel, för att ge en bild av de forskningsfrågor, empiriska sammanhang, och analyser som antologin bjuder på.

Omväxlande vågor av idéer och översättningar

Att globalt cirkulerande idéer ”reser” i både tid och rum, sprids mellan olika typer av samhällen där de slår rot och blir en del av det inhemska institutionella myllan, är på många plan en självklarhet, och detta fenomen har också behandlats på olika sätt inom den samhällsvetenskapliga forskningen. Vad som dock kanske inte alltid är lika självklart är hur alltigenom central denna process är för våra samhällens grundläggande arkitektur – civilsamhället inkluderat.

Om vi tar det svenska sammanhanget som exempel är variationen förstås stor när det mer konkret handlar om hur inresta idéer har tagits emot och omsatts i det svenska samhället, vilket även avspeglar sig i den rikedom och mångfald av organisationer, rörelser, initiativ och metoder som det civila samhället i Sverige rymmer i dag. Beroende på vid vilken

tidpunkt eller inom vilka fält de nya idéerna anländer får de olika mottagande, vilket kan leda till mycket skilda tangenter längs vilka de sedan utvecklas och institutionaliseras under kommande decennier eller till och med århundraden.

Hur det nya tankegodset har anlänt och blivit bemött – till exempel med resistans, direkt opposition eller mer i samklang med det etablerade – har också betydelse för hur en eventuell påföljande översättning (se Latour 1986; Czarniawska och Sevón 2005) kommer till. Ett sådant förhållningssätt står också helt i centrum för vår förståelse av, och övergripande berättelse om, civilsamhället och dess framväxt och betydelse i det svenska samhället. Det sätt på vilket – låt oss säga den moderna miljörörelsen – kom att materialisera sig i Sverige under 1960-talets sena och 1970-talets tidiga formativa år skiljer sig från hur idén om – exempelvis – kristna stadsmissioner landade i Sverige drygt 100 år tidigare.

Tydligt i dessa två exempel är att viktiga delar av inspirationen kommer från källor utanför Sveriges gränser. Lika tydligt är att institutionaliseringen – *inbäddningen* – av dessa fenomen i det svenska samhället påverkas av hur det *sociala landskapet* ser ut vid de olika tidpunkterna (Ahrne m fl 1996). Den ”sociala frågans” centrala roll under andra halvan av 1800-talet respektive en välutbyggd välfärdsstat i skiftet mellan 1960-tal och 1970-tal spelar självklart roll i respektive exempel ovan. I miljörörelsens fall handlar viktiga delar av det sammanhang i vilket de nya idéerna landar om att en väl etablerad folkrörelsepraktik finns på plats och dominerar det civila samhället, medan 1800-talets sällskapsväsende samt existensen av en luthersk statskyrka i dåtidens sociala landskap spelar en avgörande roll då idén om stadsmissioner först anländer.

Utifrån kommande ”eggelser”

Att det svenska civilsamhället berikas av influenser och idéimport från andra håll och andra sammanhang är förstås inte någon nyhet. Redan E. H. Thörnberg – en pionjär bland svenska folkrörelseforskare – noterar exempelvis i sin klassiska analys av *Folkrörelser och samhällsliv i Sverige* att (Thörnberg 1943:13):

Eggelserna till förenings-, parti- och samfundsbildningar ha kommit från främmande land. Svenska nationen står även härvidlag i skuld till flera andra nationer. Med glädje erkänna vi, att här framträder strömningar och stämningar, de där kunna sägas höra mänskligheten till.

Det faktum att sådant är tänkt, sagt och även skrivet redan tidigare innebär dock inte att det är mindre relevant att ta med i analysen av och förståelsen även för nya generationer av civilsamhälle. Tvärtom. Var tid behöver sina detaljerade studier och syntetiserande analyser för att både individer och organisationer ska kunna orientera sig.

En utgångspunkt i denna bok är att den tid i vilken vi nu lever behöver mer av transnationell analys och förståelse, av flera olika skäl. Dels är denna dimension generellt underutvecklad, och har inte fått särskilt mycket uppmärksamhet i tidigare forskning om svenskt civilsamhälle (ett par viktiga undantag är dock t ex Thörn 2006; Wennerhag 2008). Dels påverkas en allt större del av våra samhällen och våra liv i allt större utsträckning av just transnationella krafter och olika former av mer globala flöden. Detta gäller oavsett om vi väljer Sverige eller något annat sammanhang som ram för diskussionen.

Den akademiker vars analyser idag kanske bäst sätter fingret på den transnationella dimensionens växande betydelse för samhällets organisering är den numera bortgångne sociologen Ulrich Beck. I sitt arbete kopplade Beck ofta denna dimension till den reflexiva modernitet – människors förmåga och benägenhet att bli varse och kritiskt examinera de underliggande utgångspunkter och antaganden som styr deras och andras steg – som han menade att våra samhällen alltmer och allt tydligare kännetecknas av. Den transnationella dimensionens växande betydelse, och vår allt större medvetenhet om denna betydelse, håller enligt Beck m fl (2003:2-3) på att skapa ”en ny form av kapitalism, en ny form av arbetskraft, en ny form av världsordning, en ny form av samhälle, en ny form av natur, en ny form av subjektivitet, en ny form av vardagsliv och en ny form av stat” (vår översättning).

De ser alltså omfattande förändringar framför sig på i princip alla de centrala områden som utgör våra samhällen och våra liv, och det ”transnationella rummet” härbärgerar en betydande del av förändringstrycket. Med denna utveckling framför ögonen kräver Beck och kollegor (2003:3) också att akademien och samhällsvetenskaperna axlar det ansvar som de menar följer av den pågående transformationen:

It is now the central task of social science to investigate this meta-change, which is happening *not within* social structures but *to them*. Empirical investigation and conceptual hard work are needed in order to produce a reasonable picture of this new world that people and institutions can use to orient themselves. (vår kursivering)

Perspektivskifte

En av ambitionerna med denna bok är att, med civilsamhället och dess plats i samhällets organisering som en både självklar och central referenspunkt, bjuda in till sådan reflektion. En reflektion som sträcker sig över såväl dessa förändringar och deras konsekvenser, som mer generellt över den transnationella dimensionens betydelse för svenskt civilsamhälle också i ett mer historiskt perspektiv.

För att synliggöra denna betydelse föreslår vi här ett perspektivskifte som vi tror är nödvändigt för att relevanta mönster ska bli synliga. Beck och kollegornas uppmaning till ett mer reflexivt och uppmärksamt förhållningssätt utifrån en transnationell blick skulle nämligen kunna kontrasteras med den traditionella syn på samhället och dess organisering som sedan 1800-talet har varit förhärskande både inom akademien och i det offentliga samtalet. Denna så kallade *metodologiska nationalism* (se t ex Wimmer och Glick Schiller 2002) kan bäst beskrivas som ett förgivettaget och oreflekterat sätt att sätta likhetstecken mellan ”samhället” och (den egna) ”nationen”. Det är ett synsätt som utgår ifrån, och

reproducerar, föreställningen om att nationen och nationalstaten är det självklara och naturliga sättet att organisera mänsklig verksamhet på.

Ursprunget till detta förhållningssätt har av Smith (1983) kopplats till det enkla faktum att mycket samhällsvetenskaplig forskning, framför allt fram till mitten av 1900-talet, till stora delar utgick ifrån offentlig statistik, och sådan statistik har traditionellt producerats just nationellt. Detta förhållande har givetvis påverkat forskarnas, och i förlängning allmänhetens, syn på samhällslivets organisering. Idag kritiseras den metodologiska nationalismen allt oftare för att bidra till att osynliggöra de processer, arenor, aktörer och frågor som existerar och i någon mån alltid har existerat bortom det nationalstatliga ramverket, i skarvarna mellan nationalstaterna eller tvärs över deras gränser. Vår antologi skriver in sig i denna framväxande kritiska idétradition.

En värld av nationalstatliga containrar

En i vår mening mycket kraftfull tankefigur som hjälper till att ta oss ur den metodologiska nationalismen är container-metaforen. Denna metafor sätter sökljuset på, och problematiserar, den hittills allmänt förhärskande bilden av nationalstaten som ett slags organisatorisk och institutionell "container", som kapslar in all samhällelig verksamhet inom det nationella territoriet och tillhandahåller ett allomfattande institutionellt ramverk för denna verksamhet (Giddens 1985; Agnew och Corbridge 1995; Taylor 2003).

Begreppet container-teori mynnades ursprungligen på 1980-talet för att peka på denna nationalstatens centrala funktion. Giddens (1985) pratade här till exempel om hur nationalstaten i modern tid har ersatt antikens och renässansens stadsstat (city-state) som en sorts container för den politiska makten. Från och med 1990-talet används dock begreppet container-teori istället på ett mer kritiskt sätt, för att peka på det orimliga och reduktionistiska i ett sådant sätt att betrakta samhället (se text Beck 1998 och 2000, men även Dawson 2013). Även om vi instämmer i denna kritik menar vi ändå att själva metaforen "nationalstaten-som-container" icke desto mindre är användbar. Den hjälper oss nämligen

bli varse både en av 1900-talets grundläggande samhällsorganiseringsprinciper (och hur den idag håller på att omförhandlas), och den grad i vilken vi som samhällsaktörer alla mer eller mindre omedvetet har anammat synen på denna organiseringsprincip som naturlig, självklar och oproblematisht.

Att bli varse nationalstatens container-karaktär innebär därmed att vi samtidigt inser och får syn på de många subtila sätt på vilka vi som samhällsaktörer – individer men även organisationer – socialiseras in i en viss samhällssyn. Här har verktyg som världskartan, med de välbekanta nationalstatliga rutorna i olika färger, varit centrala. Vi kan dra oss till minnes Benedict Andersons numera välkända resonemang om betydelsen av kartan – detsamma gäller för övrigt folkräkningen, museiväsendet, statistiken med flera andra centrala områden – i den sociala konstruktionen av nationalstaten och det nationalstatliga systemet under 1800-talet (Anderson 1983/2006).

När vi idag blundar och tänker på "världen" är sannolikheten med andra ord stor att det är just bilden av en sådan rutig världskarta uppdelad i färglada containrar som dyker upp på näthinnan.

Att kliva ur den metodologiska nationalismen, och ta av sig dess nationellt färgade glasögon, innebär att vi upptäcker att denna bild är något av en illusion, inte bara idag utan även historiskt. Som Wimmer och Glick Schiller (2002) påpekar stämde bilden egentligen inte ens under nationalstatens glansdagar under 1950- och 1960-talen. Samtidigt – även om det antagligen alltid har varit missvisande att förstå världen i termer av enskilda, avgränsade samhällen – så har orimligheten i denna konstruktion blivit mycket tydligare under de senaste decennierna (se t ex Ahrne och Papakostas 2014). Den accelererande globaliseringen och tillhörande transnationaliseringsprocesser har gjort att container-illusionen blir allt svårare att upprätthålla.

När vi nu fortsätter vårt samtal om det svenska civilsamhället som något av en uppehålls- eller parkeringsplats för hitresta idéer och modeller, blir relevansen i ovanstående diskussion mycket tydlig. Bilden av nationella samhällen som separata containrar möjliggör ju så att säga

själva tankefiguren om att något kan resa mellan dessa containrar – från en nationalstat, dess samhälle och institutionella regim (jfr Esping Andersen 1990; Salamon och Anheier 1998), till en annan. Samtidigt blir container-metaforen också användbar mot bakgrund av processer som globalisering och europeisk integration. Vi får en anledning att uppmärksamma de alltmer porösa väggarna och de tilltagande sprickorna i de enskilda containrarna, sprickor som gör både att idéer och modeller lättare kan resa. Men vi ser också att viktiga värden såsom politisk och ekonomisk makt allt snabbare både ”läcker ut ur” och ”läcker in till containrarna – till respektive från det vi här kallar det *transnationella rummet*.

En civilsamhällets infrusna arkeologi

Det civila samhället i all dess komplexitet skulle kunna beskrivas som ett system av på varandra lagrade sediment av tidigare perioders möten mellan inresande globala idéer och lokala anpassningar (jfr Drori m fl 2014). Centrala fragment eller inslag ligger inbäddade i vad som skulle kunna förstås som generation på generation av sammanflätade och ”infrusna” ideologier, för att tala med en idéhistoriker som Sven-Eric Liedman (1997). En del av dessa fragment eller inslag lagras i de många organisationer som befolkar civilsamhället. Andra bäddas in i de institutioner som upprätthåller – eller utmanar – organisatoriska strävanden av olika slag. Det kan till exempel vara den starka idén om medlemskapet, som det tolkas och utövas i den svenska folkrörelsetappningen och lagras i många svenska organisationer, men även har bäddats in i myndigheternas och kommunernas system för att stödja och utveckla organisationslivet.

Med begreppet frusen ideologi söker Liedman fånga den ideologi eller strömning som en gång var anledningen till att en institution en gång i tiden växte fram och sedermera kom att institutionaliseras. Sådana institutioner kan till exempel vara studiecirkeln, folkrörelsen eller

sparbanken – för att ta tre fenomen som behandlas av bokens författare. Denna frusna ideologi definerar vi här, i Liedmans fotspår, som det ”system av (ofta outtalade och kanske omedvetna) föreställningar, värderingar och normer [...] som finns nedlagd i en samhällsinstitution genom dess regelverk” (Liedman 1997:587). Det behöver inte vara en aktiv, levande idévärld (därav frusenheten). Den frusna ideologin kan ändå fortsätta att styra våra steg genom en ”kvardröjande, svårgripbar men ändå påtaglig anda” (Liedman 1997:51). Betecknande är att äldre tiders uppfattningar fortsätter att leva kvar också i nya organisatoriska strukturer och beteenden.

Lager på lager av sediment som ett fundament

De många lager eller sediment av frusna ideologier eller äldre tiders uppfattningar som existerar i ett samhälle fungerar sammantaget som det fundament ovanpå vilket följande vågor av migrerande idéer – nya frågor eller annorlunda former – med nödvändighet kommer att vila. Samtidigt kan nyckelkomponenter i detta fundament komma att aktiveras – tinas upp – i samband med mötet med nya vågor av idéer, för att på nytt hamna i medvetenhetens ljus och kanske fogas ihop med – eller skava mot – komponenter eller fragment ur nyare strömningar.

Ett belysande exempel på en kombinerad upptining och återinbäddning är det svenska *motståndet mot välgörenhet* – ett fundament i såväl de välfärdssystem som utvecklas under 1900-talet som i den folkrörelsemodell som växer fram under samma period – som aktiveras i samband med att en ny våg av filantropi och frivillighet når Sverige under tidigt 1990-tal (se Wijkströms avslutande kapitel).

Denna från anglosaxiska länder inkommande våg av filantropi och frivillighet flätas under importen samman med civilsamhällesbegreppet – även det en import från den anglosaxiska världen – som också vävs in i den kritik som mobiliseras.

Ett par decennier senare har begreppet civilsamhälle ersatt folkrörelsen i både riksdagsbeslut och statlig politik och det organiserade fältet för filantropi och frivillighet har gått från i praktiken icke-existerande

vid 1990-talets början till minst ett tiotal aktörer som på olika sätt bearbetar det nygamla tankegodset tjugo år senare. Detta har tidigare beskrivits som en viktig del av det omförhandlade samhällskontrakt som utgör en plattform för denna bok (Wijkström 2012).

Idéerna reser vidare

Vi kan betrakta denna utveckling som en serie av kontinuerliga möten mellan nya (inresande) idéer och gamla – sedan tidigare sedimenterade – frusna ideologier. Dessa frusna ideologier utgör i sin tur resultatet av tidigare möten mellan ett ännu äldre (sedan tidigare inrest och inbäddat) tankegods och tidigare generationers frusna ideologier. Och så vidare. I dessa processer utmanas etablerade strukturer och praktiker i det civila samhället. Intresset för de spänningar och konflikter – men också innovationer och exempel på nytänkande – som uppstår i svallvågorna av dessa kombinerade transnationella importörer och lokala översättningar är en viktig röd tråd som bär boken.

Det är dock inte bara de globala idéernas import (och institutionalisering i) in i det svenska samhället som står i centrum för bokens kapitel. Här fokuseras ett andra möjligt steg i denna process. Det är ett steg i vilket också det svenska civilsamhällets organisationer aktivt medverkar i det transnationella flödet genom att själva bära – exportera och transportera, översätta och transformera – idéer över olika gränser in i andra sammanhang.

Som flera kapitel visar fungerar svenska organisationer nämligen också själva som avsändare (eller möjligen ”förmedlare”) av idéer som har kommit att bli grundläggande i det svenska civila samhället till sammanhang utanför, till exempel i form av bistånd eller genom internationell samverkan (jfr Hammack och Heydemann 2009 för liknande analyser av bland annat det amerikanska organisationsväsendets betydelse och roll som sådana förmedlare).

Varför det transnationella rummet?

En idé som går igen i boken är det som vi har valt att kalla för det *transnationella rummet*. Denna tankefigur (jfr engelskans "transnational social space") härrör ursprungligen ur den sociologiska och kulturgeografiska debatten om hur samhällets sociala och rumsliga organisering förhåller sig till varandra. Vi är till vardags vana att betrakta sådan organisering i territoriella, fysiska termer, där mänsklig och organisatorisk aktivitet ofta binds till en viss lokalitet. Vi pratar om "lokala" eller "regionala" nätverk, om "nationella" eller "globala" kampanjer, och så vidare. Att istället prata om och försöka tänka i *sociala rum* blir ett sätt att bryta upp och problematisera denna tankens territoriella bundenhet. Det är också ett sätt att peka på att mänskliga interaktioner och relationer inte särskilt väl låter sig fångas av ett territoriellt ramverk, utan istället löper på tvären gentemot den territoriella organiseringen (jfr även Appadurai 1996).

Det transnationella rummet som begrepp används idag inom till exempel migrations- och diasporaforskningen för att beteckna alla de gränsöverskridande interaktioner, relationer och processer som pågår bortom nationalstaten (t ex Faist och Özveren 2004). Det rör sig alltså inte om något fysiskt landskap, utan snarare om ett socialt globalt rum för idéer och relationer som konstrueras av exempelvis migranternas – men även de transnationella aktivisternas, turisternas och alla andra "gränsöverskridares" – förehavanden och nätverk. Det är något som går på tvären gentemot det nationalstatliga systemet. Det transnationella samhälleliga rummet sträcker sig därmed över flera fysiska territorier (Kenndal 2011) och därmed även över flera institutionella system.

Som bokens kapitel visar utspelar sig allt fler processer som har konsekvenser för det svenska civila samhällets aktörer numera i detta "transnationella rum". Det är möten och processer som tar plats bortom det klassiska nationalstatliga ramverket, i sakta framväxande nya sociala, politiska, kulturella och ekonomiska landskap (Appadurai 1996). Att ett sådant transnationellt landskap håller på att förhandlas fram för många

av det civila samhällets aktörer, och att dess institutionella gränser inte nödvändigtvis kommer att stämma överens med nationalstaternas gränser, torde idag vara tydligt för alla. Med boken vill vi formulera ett antal frågor om var civilsamhällets organisationer befinner sig, och vad de gör, i relation till denna process.

En omförhandling av det nationella ramverket

Som vi redan nämnt tidigare, och som flera av antologins kapitel illustrerar, är idéernas transnationella resande tvärs och kors över de nationella gränserna som vi har diskuterat ovan i sig ingenting nytt. Man skulle nog tryggt kunna säga att ett sådant resande kan spåras lika långt tillbaka i tiden som de nationella gränserna själva, vilket åtminstone antyds i ett par av bidragen. Samtidigt är det mycket tydligt att denna företeelse idag underlättas, främjas och sporras av idén om globalisering – en idé som vi menar i sin förlängning resulterar i en omförhandling av samhällskontraktets övergripande ramverk. Denna omförhandling gäller alltså den roll som nationalstaten och dess institutioner spelar – och ska spela – i organisering och styrning av både samhällen och den egna verksamheten inom det man väljer att definiera som sitt geografiska territorium.

De tilltagande transnationella processerna – vare sig de pågår på global eller lokal nivå – utmanar helt enkelt både nationalstatens och det nationalstatliga systemets centralitet. Detta är på intet sätt några entydiga eller enkelriktade processer. Tvärtom pekar den existerande globaliseringsforskningen ofta på deras ryckvisa, ojämna och motsägelsefulla karaktär. Kobrin (2008) pratar till exempel om en endast "bitvis globaliserad värld" där nya transnationella arenor, aktörer och relationsmönster existerar sida vid sida med äldre och mer tydligt nationellt förankrade strukturer. Det förändrar dock inte det faktum att nationalstatens tidigare roll som den institutionella och organisatoriska "containern" för samhället inte längre är lika självklar idag.

Miljöfrågor och migrationströmmar som globaliseringens förlöpare

Ur ett perspektiv är det förstås lätt att se att både Sverige och dess civilsamhälle synbart påverkas av företeelser som europeisk integration, pågående ekonomisk och kulturell globalisering och mer generellt ett annorlunda, mer transnationellt landskap jämfört med tidigare. De omfattande strömmar av människor från andra länder och kulturer som vi har sett under de allra senaste åren är endast ett – om än extra tydligt – exempel. Flyktingar från krigszonerna i Syrien och Afghanistan liksom migrerande och hemlösa EU-medborgare innebär en ny verklighet och nya förväntningar för de existerande organisationerna, vare sig det är Svenska kyrkans församlingar eller svenska fackföreningsrörelsens olika förbund. Samtidigt väcker dessa nya grupper upp vågor av engagemang, vilket leder till nya initiativ och insatser i det civila samhället.

Också tekniska landvinningar på kommunikationsområdet, hot om terror, förändrade resemönster samt allt tydligare miljökonsekvenser – som utarmningen av jordens flora och fauna orsakad av ökande konsumtion och växande turism – är drivkrafter för alltmer transnationellt definierade och koordinerade samhällen. Framtidens samhällen och utmaningar kräver i allt högre grad transnationella lösningar.

Inget av detta är förstås nyheter. Sammantaget innebär dock dessa förändringar både att Sverige som samhälle är någonting annat än förut, och att de större sammanhang i vilka Sverige som nation idag är inbäddat ser annorlunda ut än tidigare. "Sverige" är emellertid, som några av antologins kapitel visar, en i det närmaste förgivettagen referenspunkt för både identitet och verksamhet för de allra flesta organisationer och människor aktiva i det svenska civilsamhället. I och med detta kan förändringar som påverkar denna centrala gestalt komma att innebära dramatiska konsekvenser också för det civila samhällets organisationsliv – även om inget av detta förstås inte sker över natten.

Civilsamhällets organisationer är medskapare – inte passagerare

Vi vill dock med boken också lyfta fram ett annat perspektiv på civilsamhällets relation till de transnationella processerna. Dessa processer

är i våra ögon nämligen inte någon given naturkraft, och civilsamhällets organisationer är inte heller några värnlösa och passiva objekt som råkar hamna i dess väg. Tvärtom.

Som vi har argumenterat i andra publikationer (Reuter m fl 2014 samt Wijkström och Reuter 2015), ser vi civilsamhället som den primära källan till de idéer och ideologier som kontinuerligt formar och omformar samhället i stort. Detta gäller i allra högsta grad även de idéer och ideologier som nu ligger till grund för den pågående omförhandlingen av nationalstatens centralitet och betydelse.

Det perspektivskifte som vi vill bjuda in till med hjälp av bidragen i denna bok handlar därmed inte endast om att försöka se på världen, samhället och idéburna organisationers verksamhet med en mer transnationell blick istället för de invanda, nationellt färgade glasögonen. Det handlar också om möjligheten till en mer aktiv syn på organisationernas egna aktörskap. Vi vill alltså vid sidan om rollen som passagerare på den transnationella oceanångaren även sätta sökljuset på möjligheten för civilsamhällets aktörer att kliva i som rorsmän i den pågående utvecklingen. Kanske inte för att rida ut stormen, men för att ta både de egna frågorna och samhället till en ny nivå.

Kärt barn med många namn

Vi har i denna introduktion valt att tala om ”transnationalisering” istället för den från vardagssammanhang mer välkända ”globaliseringen” eller ”internationaliseringen”. I den offentliga debatten men även i samhällsvetenskaplig forskning används dessa begrepp ofta som synonymer. I bokens kapitel använder också våra författare de olika begreppen på olika sätt.

Vi skulle dock helt kort vilja reflektera över och argumentera för den klarhet vi tror följer av att dessa begrepp tydligare hålls isär och tillåts fyllas med delvis olika innehåll. Med vårt val av begreppet transnationalisering för att beteckna de processer som vi menar ritar om den

politiska, ekonomiska, kulturella och sociala organiseringens kartor, vill vi uppmärksamma två aspekter som vi menar är av central betydelse för civilsamhällets aktörer.

För det första menar vi, på ett liknande sätt som till exempel Hannerz (1996) och Djelic och Sahlin-Andersson (2006), att globaliseringsbegreppet, i sitt fokus på globala, världsomspännande processer och omvandlingar på makronivå, har svårt att fånga dessa processers och omvandlingars lokala och mer organisationsnära dimensioner, ursprung och effekter. Den omförhandling av nationalstatens roll och handlingsutrymme som vi nu bevittnar kan, menar vi, bäst studeras i mikroskala och på lokal nivå – som i bokens olika bidrag. Denna typ av förändring är något som till största delen sker inom och inifrån nationalstaterna själva, över konkreta gränser och genom konkreta organisationer (jfr Sassen 2008).

För det andra sätter begreppet transnationalisering ett i vår mening välbehövligt fokus på gränsöverskridande processer som drivs av – äger rum emellan, och får påtagliga konsekvenser för – aktörer andra än stater och statliga organisationer. Med denna ansats sätter vi fokus på civilsamhällets organisationer, de sociala rörelserna och deras nätverk men också på företagen och inte minst individerna.

Denna dimension låter sig inte riktigt fångas och analyseras med hjälp av begrepp som internationella relationer eller internationalisering, som inom discipliner som statsvetenskap traditionellt har syftat på (tilltagande) *mellanstatliga* interaktioner som äger rum inom ramen för, och som en integrerad del av, det nationalstatliga systemet. Här har begrepp som transnationella relationer (se Keohane och Nye 1972) och transnationalisering myntats för att kunna hantera de interaktioner mellan olika typer av aktörer som äger rum bortom – utanför och på tvären gentemot – detta system av nationella containrar: i det transnationella rummet (jfr t ex Risse 2002; della Porta och Tarrow 2005; Jönsson och Tallberg 2010). Tidiga studier saknade ofta denna transnationella dimension, medan senare forskning även öppnar upp för civilsamhället (Jönsson 2017).

*Vi tror inte att nationalstaterna
kommer att skrupna bort och försvinna*

Att vi ansluter till ett perspektiv som utgår ifrån en alltmer uttalad transnationell eller global dimension inom alltfler delar av våra samhällen innebär förstås inte att vi tror att nationalstaten kommer att skrupna bort och försvinna, vare sig den svenska eller någon annan. Vad vi tror kommer att hända (och till viss del redan sker) är att nationalstaten och dess många nationella institutioner allt tydligare kommer att möta konkurrens och utmaningar från – men också hitta former för samverkan och interaktion med – andra aktörer än andra nationalstater och deras myndigheter. Många av dessa är globala eller transnationella till sin karaktär. Inom de europeiska nationalstaterna – Sverige, Tyskland, Spanien, Polen eller Österrike – kommer man till exempel i allt högre utsträckning vara tvungen att förhandla om eller dela makt med EUs institutioner, vid sidan av den globala styrning som redan pågår genom och inom strukturer såsom FN, Världsbanken eller IMF.

*Att våga ställa den egna organisationen
i det transnationella ljuset*

Utmaningen för det civila samhället i den nya situation som vi målar upp i detta introduktionskapitel, men även i bokens övriga bidrag, handlar många gånger om att tydligt och uthålligt orka och våga ställa in även den egna organisationen eller rörelsen och dess frågor och villkor för engagemang och organisering i det allt starkare transnationella ljuset. Vi tror att växelspelet mellan nya inresande idéer och de gamla idéerna – inte sällan materialiserade i exempelvis organisationsstrukturer – som del av den pågående omförhandlingen av det svenska samhällskontraktet kan komma att bli en ödesfråga för många aktörer.

Vi bedömer att det transnationella rummet kommer att spela en allt viktigare roll framöver och de nya influenser som kommer resande är viktiga inslag som också driver delar av den pågående omförhandlingen, vilket förstås får konsekvenser också för organisationslivet.

Inte minst för de etablerade organisationer som är sprunga ur eller del av tidigare vågor av mer eller mindre klassiska folkrörelser menar vi att just det transnationella perspektivet innebär ett aktivt strategiskt vägval. Men det är ett vägval som kommer att kräva tid, mod och resurser. Förhoppningen är att vi med denna bok ska kunna bidra genom att visa på det strategiska utrymme som vi tror att det transnationella rummet innebär. Ironiskt nog tycks det exempelvis som om även några av de tydligaste motståndarna till globaliseringen och vissa av dess konsekvenser organiserar sig och sitt idéutbyte transnationellt (Gupta 2008; Schlembach 2011).

För att kunna organisera sig i och för det transnationella rummet måste detta ”rum” först finnas med i organisationernas tankevärld och analyser. I organisationerna måste man kunna förstå, röra sig och leva i det transnationella rummet – parallellt, samtidigt och ihopflätat med det lokala.

Bokens innehåll

I återstoden av detta kapitel presenterar vi helt kort övriga bidrag. Vi har utifrån de ärenden som diskuterats ovan mejslat fram tre vägledande frågor som vi tillsammans med övriga författare försöker om inte besvara så i alla fall belysa. Frågorna handlar alla om relationen till det transnationella idérum i vilket vi genom texterna placerar både vår analys och de organisationer som står i dess centrum. Angreppssätten är olika och det empiriska materialet varierar, men vårt gemensamma intresse rör det civila samhället och dess organisationsliv. Detta löper genom alla våra bidrag och framträder i frågorna:

- (1) *Identifiera de relevanta processerna och centrala aktörerna i pågående omförhandling.* På vilka sätt – genom vilka processer och med vilka aktörer – överförs och översätts det transnationella idébagaget mellan sammanhang? Hur ser det motstånd som mobiliseras ut? Vilka aktörer aktiveras som bärare respektive som motståndare i pågående import och översättning?

(2) *Synliggöra det migrerande innehållet och dess översättningar.* Vilka är de nya frågorna respektive formerna i det idébagage som befinner sig på resa i det transnationella idérummet? Hur skiljer sig det nya bagaget från tidigare vågors idéer?

(3) *Lyfta fram konsekvenserna för det civila samhällets organisationer.* Vad innebär det nya för hur engagemang, resurser och aktiviteter vävs samman till verksamhet? Vad spelar det transnationella för roll i det lokala?

Inledningsvis beskriver *Magnus Wennerhag* Prideparadens resa till Sverige. Idén med paraden – som uppmärksammar HBTQ-frågor och som numera genomförs på mer än 900 platser världen över varje år – föddes i New York i slutet av 1960-talet och utgör sedan dess ett återkommande inslag i många städer. Bara i Sverige idag hålls Prideparader på närmare 50 platser. Manifestationen används inte enbart för att påverka politiken utan även för att stärka den egna gruppens sammanhållning.

Kapitlet knyter an till våra frågor om aktörer och processer, men vi får även syn på innehållet i de resande idéerna, och visar att trots en allt starkare och mer standardiserad transnationell praktik har Stockholm Pride fortfarande tydliga svenska inslag som visar på en anpassning till lokala förutsättningar. Det märks bland annat i att HBTQ-aktörer med koppling till de politiska partierna deltar i manifestationen och att paraden kombineras med politikerutfrågningar. Magnus visar i sitt bidrag att den transnationella spridningen av idéer å ena sidan är nära kopplad till en tydligare förekomst av i hög grad institutionaliserade och gränsöverskridande samarbeten. Å andra sidan sker en lokal översättning av dessa transnationella influenser utifrån nationella omständigheter och förutsättningar.

Eva Karlberg diskuterar i sitt bidrag den europeiska integrationens betydelse och konsekvenser för den svenska kvinnorörelsen genom att till analys lyfta fram fallet Sveriges Kvinnolobby. I kapitlet redogör Eva för

den tidvis spänningsfyllda – och uppifrån initierade – framväxten av en ny paraplyorganisation – Sveriges Kvinnolobby – och problematiserar dess relation till European Women's Lobby. Hon visar även hur paraplyorganisering på europeisk nivå påverkar maktbalansen i den svenska kvinnorörelsen.

Fallet – som väver samman alla våra tre vägledande frågor – visar att transnationella paraplyorganisationer kan vara tveeggade politiska verktyg. Å ena sidan kan de användas som en sorts bumerang för att sätta tryck på aktörer på hemmaplan. Eller så fungerar de som en hävstång för att föra ut den egna organisationens visioner och arbete i det transnationella rummet. Samtidigt kan samma kanal brukas också av andra – externa – aktörer för att transportera in sina frågor och värderingar till den egna nationella spelplanen. I fallet Sveriges Kvinnolobby har europeiseringen å ena sidan resulterat i att svensk kvinnorörelse har lyckats samordna sig organisatoriskt och kunnat tala med en röst. Å andra sidan pressar den specifika administrativa praktiken och interna verksamhetslogiken inom EU organisationen mot en alldeles speciell struktur och ett särskilt arbetssätt som innebär ett allt längre avstånd till medlemmarna.

I sitt kapitel om Iranska Riksförbundet i Sverige (IRIS) analyserar *Abbas Emami* ett mångårigt försök att tillsammans med ett antal andra organisationer för den iranska diasporan i Europa bilda ett iranskt Europaförbund. Kapitlet knyter an till alla tre av våra övergripande frågor och visar på betydelsen av ett lands organisationslandskap och civilsamhällesregim både för hur idéerna formateras under exporten och för hur de inresande idéerna tas emot. Abbas visar också på vikten av de institutionella och politiska möjlighetsstrukturerna för immigranternas organisering. Då tanken om ett iranskt paneuropeiskt förbund föddes i och spreds till Europa från Sverige, fick den också en tydlig svensk inramning.

Utifrån denna inramning förordade man lösningen att varje land först skulle bilda ett eget riksförbund. Det är ett tillvägagångssätt som

passar det svenska sammanhanget. Men det visar sig vara både olämpligt och svårt för de iranska föreningar som vuxit fram i andra europeiska länder med andra civilsamhällesregimer än den svenska, och som på väsentliga punkter skiljer sig från denna. Abbas menar att IRIS framgångar i Sverige och dess misslyckande i Europa kan betraktas som två sidor av samma mynt.

Roberto Scaramuzzino och *Magnus Wennerhag* anlägger i sitt bidrag ett kvantitativt perspektiv på europeiseringen av det svenska civilsamhället. Kapitlet bygger på en enkätundersökning av olika typer av organisationer i Sverige och handlar om i vilken utsträckning vi kan säga att det svenska civilsamhället är europeiserat, och hur viktig den europeiska nivån är för organisationers verksamhet i jämförelse med andra nivåer. Resultatet visar att endast ett fåtal svenska idéburna organisationer tycks ha tagit plats i den europeiska offentliga sfären för att använda detta utrymme för organisering, inflytande och finansiering. Merparten av det svenska civilsamhället utgörs istället av ett stort antal lokalt verkssamma organisationer som i relativt liten utsträckning har europeiserats och försöker påverka den politik som diskuteras och beslutas ”i Bryssel”. Organisationernas upplevelse av att EU inte spelar någon roll för deras verksamhet och frågor lyfts i studien fram som det främsta hindret för det svenska civilsamhällets fortsatta europeisering.

Marta Reuter diskuterar i sitt kapitel de svenska folkrörelseorganisationernas kärlekshistoria med den svenska nationalstaten och ansluter främst till vår tredje fråga som handlar om konsekvenser. Hon ställer sig frågan hur starkt bandet mellan dessa två storheter är. Analysen utgår från en studie av hur man inom två organisationer – Finansförbundet och IOGT-NTO – resonerar kring vem deras verksamhet egentligen är till för. Marta intervjuar representanter för organisationerna mot bakgrund av pågående transnationalisering och europeisering, och ställer frågor om var någonstans de geografiska gränserna för verksamheten löper. Med fokus på folkrörelsernas nationellt kodade självbilder tar hon

sig i kapitlet an frågor som handlar om deras organisering och identitet, men också om villkoren för deras överlevnad i ett samhälle som stadigt tycks bli allt mer transnationellt, inte minst när det gäller båda dessa organisationers kärnområden.

I samma anda studerar *Adrienne Sörbom* hur man på plats i svensk arbetarrörelse förstår och förhåller sig till globaliseringen. Utgångspunkten är att nationen utgör den normala och reflexmässiga referensramen när människor och organisationer tänker kring politik och samhälle. Detta gäller även arbetarrörelsen. Här är situationen dock något paradoxal. Man organiserar sig efter en nationell modell, men samtidigt prisar man internationalisering. Man skapar mängder av internationella paraplyorganisationer för att organisera ett politiskt handlande som tydligt går bortom den egna nationen, samtidigt kopierar man i sina organisationer in nationalstaternas strukturer.

I kapitlet, som i vid mening knyter an till vår första vägledande fråga, konstaterar *Adrienne* att så länge människorna i arbetarrörelsen bygger sin argumentation och sin samhällsanalys på en nationell identitet i stället för en mer generell arbetaridentitet tycks sökandet efter transnationella lösningar försvåras. Det finns dock exempel som pekar i en annan riktning. Författaren lyfter fram det koncernfackliga arbete som bedrivs vid en del arbetsplatser i Sverige som ett exempel på hur ett mer transnationellt politiskt handlande skulle kunna se ut.

Pelle Åberg redogör för två fallstudier av transnationellt utbyte mellan Sverige och Estland respektive Ryssland. Utbytet handlar om jämställdhetsarbete och folkbildning och i båda fallen rör det sig om idéer och modeller som utgör centrala kulturella föreställningar om "hur man gör" på respektive område i Sverige. Dessa ter sig dock tämligen främmande på andra sidan Östersjön. *Pelle* fokuserar i sitt bidrag på vår första och andra fråga, nämligen hur innehållet i resande idéer och modeller ser ut, och hur dessa landar och översätts in i andra kontext där de kulturella och institutionella förutsättningarna är helt annorlunda.

Kapitlet analyserar olika aspekter av transnationell spridning, och pekar på hur man kan förstå dessa processer utifrån olika teorier. De mottagande aktörerna i såväl Estland som Ryssland har ändrat de svenska idéerna och metoderna för att dessa bättre ska passa den kulturella och institutionella kontexten i respektive land. Förutom att de ursprungliga svenska modellerna under resan anpassas – översätts – till lokala förhållanden så visar analysen på att det också tycks förekomma ett slags returrexor. Även avsändande organisationers egen verksamhet påverkas och utvecklas av de erfarenheter som görs i samarbetena, samtidigt som modellerna fortsätter sina respektive resor österut.

Katarina Friberg och *Bengt Strömberg* analyserar konsumentkooperationens resa över tid och rum. Utifrån bokens vägledande frågor om centrala aktörer och processer respektive organisatoriska konsekvenser tar detta kapitel utgångspunkt i en historisk exposé över den konsumentkooperativa idéns europeiska resa. Fokus ligger på det sätt på vilket den mottogs, tolkades och organiserades in i det svenska sammanhanget. Den fråga som belyses i kapitlet handlar om relationen mellan kooperationen som (global) idé och som (lokal) praktik, samt om det speciella uttryck som denna praktik kom att ta sig i Sverige. Tre formativa skeden av stor betydelse för svensk konsumentkooperation identifieras: 1920-talet då en modell som sammankopplar ekonomisk insats och en särskild version av demokratisk styrning tar form; 1970-talet då medlemmen omtolkas som en följd av konstitutionella förändringar från att ha varit ägare till att bli konsument; samt 1980-talet då den ekologiska idédebatten får fäste i organisationen via den globala miljörörelsen, vilket leder till innehållsmässig förändring av affärsverksamheten.

I det andra av sina två kapitel i antologin tar sig *Marta Reuter* denna gång an det svenska sparbanksväsendet, med dess hybridliknande mix av både idéburen och kommersiell verksamhet. I analysen tar hon avstamp dels i hur idén om sparbank som ett verktyg för fattigdomsbekämpning och lokal samhällsutveckling reste in till Sverige från Skottland i början

på 1800-talet, dels i hur denna idé stegvis kom att institutionaliseras och utvecklas under närapå två hundra år i Sverige. Studien berör alla tre av de centrala frågorna ovan – från innehållet i en inresande idé, via de aktörer som mobiliserar till anpassningarna till de svenska förhållandena, över till konsekvenserna av denna anpassning.

Kapitlet visar hur en verksamhet med ett ursprungligen starkt samhällsnyttigt patos gradvis ändrar karaktär och omvandlas till en kommersiell – och expanderande – bankverksamhet. Balansen mellan det idéburna och det kommersiella som under lång tid kännetecknade rörelsen rubbas gradvis. Den slutliga splittringen mellan dessa två logiker sker i början av 1990-talet, då huvuddelen av sfären delas upp i två distinkta aktörstyper – kommersiella bankbolag och samhällsnyttiga stiftelser. När det sedan är dags för den svenska sparbanksrörelsens nya kommersiella storbank – Swedbank – att expandera utomlands kring millennieskiftet har det idémässiga bagaget förändrats till oigenkännlighet.

I sitt kapitel om ett amerikanskt finansiellt bidrag till svensk stamcells-forskning undersöker *Noomi Weinryb* det transnationella samspelet mellan givare och mottagare av gåvor utifrån ett makt- och ansvarsperspektiv. Fallet är speciellt då Sverige här tydligt befinner sig i mottagarens roll – men även för att vare sig givarens eller mottagarens motiv tycks vara vad de utger sig för att vara. Kapitlet rör konsekvenserna av transnationella utbyten för det svenska civilsamhället (och för den svenska offentliga förvaltningen) och anknyter därmed i första hand till vår tredje vägledande fråga. Skillnaderna mellan olika typer av civilsamhälleregimer med deras olika roller och funktioner för civilsamhället, och skillnadernas betydelse i transnationella relationer, diskuteras. Analysen visar att konflikter lätt uppstår kring frågor om hur och till vad de lokala medel som knyts som en motprestation till gåvan ska användas. Studiens resultat pekar på att myndigheter och civilsamhällesorganisationer inte underkastas samma typ av ansvarsutkrävande, men kanske inte heller kan uppnå samma typ av makt över ett transnationellt samarbets inriktning.

I bokens slutkapitel tecknar *Filip Wijkström* bilden av det nya handlingsrum för filantropi och frivillighet som har vuxit fram i Sverige sedan början av 1990-talet. Fokus ligger på detta handlingsrums konceptuella konturer och organisatoriska stödpunkter. Författaren driver tesen att centrala delar av det tankegods som ligger till grund för dessa nya initiativ i det svenska civilsamhället migrerar – eller projekteras – in från ett transnationellt idérum med starkt stöd i primärt aktuella anglosaxiska influenser och referenser. Såväl processer som aktörer identifieras, det formmässiga innehållet står i fokus i analysen och konsekvenserna diskuteras. I mötet med den lokala civilsamhällesregimen översätts dessa transnationella projektioner ”till svenska” och förses här med egen organisatorisk kraft och gestalt. Grunden för ett nytt organisatoriskt fält för både idé och handling har lagts.

Referenser

- Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Agnew J. och Corbridge, S. (1995) *Mastering Space. Hegemony, Territory and International Political Economy*. London: Routledge.
- Ahrne, G., Roman, C och Franzén, M. (1996) *Det sociala landskapet: en sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Ahrne, G. och Papakostas, A. (2014) *Organisationer, samhälle och globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Anderson, B. (1983/2006) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Beck, U. (1998) *Vad innebär globaliseringen?* Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (2000) The Cosmopolitan Perspective: Sociology of the Second Age of Modernity. *British Journal of Sociology* 51:1, 79–105.
- Beck, U., Bonss, W. och Lau, C. (2003) The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme. *Theory Culture Society* 20:1, 1–33.
- Czarniawska, B. och Sevón, G. (red) (2005) *Global Ideas. how ideas, objects and practices travel in the global economy*. Stockholm: Liber.
- Dawson, M. (2013) *Late Modernity, Individualization and Socialism. An Associational Critique of Neo-Liberalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- della Porta, D. och Tarrow, S. (red) (2005) *Transnational Protest and Global Activism*. Boulder: Rowman & Littlefield.
- Djelic, M.-L. och Sahlin-Andersson, K. (2006) *Transnational Governance: Institutional Dynamics of Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drori, G. S., Höllerer, M. och Walgenbach, P. (red) (2014) *Global Themes and Local Variations in Organization and Management. Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge.

- Esping Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Faist, T. och Özveren, E. (red) (2004) *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*. Burlington: Ashgate.
- Giddens, A. (1985) *The Nation-State and Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Gupta, D. (2008) Nationalism Across Borders: Transnational Nationalist Advocacy in the European Union. *Comparative European Politics* 6, 61–80.
- Hammack, D. C. och Heydemann, S. (red) (2009) *Globalization, Philanthropy, and Civil Society. Projecting Institutional Logics Abroad*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hannerz, U. (1996) *Transnational Connections*. London: Routledge.
- Jönsson, C. och Tallberg, J. (2010) *Transnational Actors in Global Governance: Patterns, Explanations, and Implications*. Palgrave.
- Jönsson, C. (2017) "IR Paradigms and Inter-Organizational Theory: Situating the Research Program Within the Discipline", i Koops och Biermann (red) *Palgrave Handbook of Inter-Organizational Relations in World Politics*, London: Palgrave Macmillan.
- Kenndal, R. (2011) Flerspråkighet i ett globaliserat samhälle. *Sociologisk forskning* 48:3, 27–50.
- Keohane, R. O. och Nye, J. S. (red) (1972) *Transnational Relations and World Politics*. Harvard: Harvard University Press.
- Kobrin, S. (2008) "Globalization, Transnational Corporations and the Future of Global Governance", i Scherer och Palazzo (red) *Handbook of Research on Global Corporate Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Latour, B. (1986) "The Power of Associations", i Law, J. (red) *Power, Action, and Belief*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Levitt, P. (2011) A Transnational Gaze. *Migraciones Internacionales* 6:1, 9–44.
- Liedman, S.-E. (1997) *I skuggan av framtiden: modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Reuter, M., Wijkström, F. och Meyer, M. (2014) "Who Calls the Shots? The Real Normative Power of Civil Society" i Freise, och Hallmann (red) *Modernizing Democracy? Associations and Associating in the 21st century*. New York: Springer.

- Risse, T. (2002) "Transnational Actors and World Politics", i Carlsnaes, Risse och Simmons (red) *Handbook of International Relations*. London: Sage.
- Salamon, L. och Anheier, H. (1998) The Social Origins of Civil Society. Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. *Voluntas* 9:3, 213–248.
- Sassen, S. (2008) *Territory, Authority, Rights. From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
- Schlembach R. (2011) The Transnationality of European Nationalist Movements. *Revue belge de philologie et d'histoire* 89: 3–4, 1331–1349.
- Smith, A. D. (1983) Nationalism and Social Theory. *British Journal of Sociology* 34, 19–38.
- Taylor, P.J. (2003) "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System" i Brenner, Jessop, Jones och McLeod (red) *State/Space: a Reader*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Thörn, H. (2006) *Anti-Apartheid and the Emergence of a Global Civil Society*. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan. Second Edition 2009.
- Thörnberg, E.H. (1943) *Folkrörelser och samhällsliv i Sverige*. Stockholm: Bonnier.
- Wennerhag, M. (2008) *Global rörelse: Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Wijkström, F. (red) (2012) *Civilsamhället i samhällskontraktet. Vad står på spel?* Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. och Reuter, M. (2015) "Two Sides of the Governance Coin: the Missing Civil Society Link", i Eynaud, Laville och Young (red) *Governance and Democracy: Civil Society in a Changing World*. New York: Routledge.
- Wimmer, A. och Glick Schiller, N. (2002) Methodological Nationalism and Beyond. Nation-State Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks* 2:4, 301–334.